

Belma ŠATOR

STRUKTURNA TIPOLOGIJA FRAZEMA U DJELU *OMER-PAŠA LATAS* IVE ANDRIĆA I NJIHOVI NJEMAČKI PRIJEVODNI EKVIVALENTI

Sažetak

Rad se bavi analizom frazema u djelu *Omer-paša Latas* Ive Andrića. Prvi dio rada predstavlja tipove frazeološke strukture, gdje se prikazuje da su najčešći „bespredikatni glagolski frazemi”, a koji obuhvataju 52% od ukupnog broja frazema. Drugi dio rada bavi se tipologijom frazeoloških ekvivalenata u navedenom romanu i njihovim prijevodom na njemački jezik. U skladu sa 98 pronađenih izraza, rezultati pokazuju da su frazemi često dio Andrićevog tijela teksta, te da su, isto tako, nekih 77%, prevedeni kao frazemi na njemački jezik.

Ključne riječi: frazem, frazeologija, upoređivanje, frazeološka struktura, ekvivalentna tipologija, frazeološki ekvivalent

Uvod

Frazemi su čvrsti jezički izrazi koji su prisutni u djelima svih bosanskohercegovačkih pisaca. S obzirom na važnost Andrićevog stvaralaštva u bosanskohercegovačkoj književnosti, te na činjenicu da su frazeološka istraživanja u bosanskom jeziku još uvijek zapostavljena, ponikla je ideja za traganjem frazema u djelu „Omer-paša Latas“ i njihovim prijevodom na njemački jezik.

Postavljeni ciljevi u ovom istraživanju jesu:

- utvrditi koje se frazeološke strukture javljaju u odabranom frazeološkom korpusu;
- istražiti tipologiju frazeoloških ekvivalenata u djelu „Omer-paša Latas“ i njihovih prijevoda na njemački jezik.

Definicija frazeologije

Frazeologija je mlada jezička disciplina koja se počela razvijati u 20. stoljeću, te se tada i etablirala kao zasebna lingvistička disciplina. Najveća zasluga za razvoj ove lingvističke discipline pripisuje se sovjetskim lingvistima. Oni su se već u 19. stoljeću počeli baviti fra-

zeologijom i ukazivali su na poseban status frazema unutar spojeva riječi, te su time stvorili pretpostavke za teoriju frazeologije i njeno kasnije osamostaljenje.

Rječnik bosanskog jezika (2007: 153) nudi sljedeću definiciju frazeologije: „im. ž. r. (grč.) ukupnost fraza koje se pojavljuju u nekom jeziku i dio lingvistike koji proučava te jezičke jedinice“. Jahićev *Rječnik bosanskoga jezika* (2010: 280) definira frazeologiju na sljedeći način: „[...] *lingv.* a. sveukupnost fraza, izraza, uzrječica i poslovice jednoga jezika ili dioma b. dio lingvistike koji se time bavi [...]“. Tanović (2000: 11) ističe da je frazeologija „naučna disciplina koja se bavi proučavanjem frazeoloških jedinica, kao i ukupan frazeološki fond jednog jezika“.

Iz navedenih definicija može se zaključiti da se pod pojmom *frazeologija* podrazumijevaju dva osnovna značenja. Prvo je da je frazeologija lingvistička disciplina, a drugo je da je to sveukupnost frazeoloških izraza nekog jezika.

Frazem – pojam i definicija

Mnogi autori se žale da se za označavanje frazeološke jedinice, odnosno frazema, koristi mnogo različitih izraza. To je jedan od dokaza da se radi o mladoj lingvističkoj disciplini koja je svoju samostalnost počela uživati tek u 20. stoljeću.

Internacionalno su, kako tvrdi Fleischer (1997: 2), najrasprostranjenija dva pojma koja označavaju frazeološku jedinicu. Prvi je nastao od gr-lat. riječi *phrasis*, a drugi od gr. riječi *idiōma*. Klaić (1983: 453) definira pojam *frazem* na sljedeći način: „grč. (*frásis*- izričaj; govor; jezik) 1. rečenica; izraz, izreka, izričaj; rečenica koja ima potpun smisao; 2. <*prenes.*> prazne, šuplje riječi; rečenica koja ne kazuje ništa, a prekriva siromaštvo ili lažnost sadržaja.“ Za *idiom* nudi (1983: 567) sljedeću definiciju: „grč. (*idioma*, 2. –*atos*- osobitost) 1. narječje nekog kraja, govor; 2. ukorijenjeni vlastiti obrat govora, svojstven nekom jeziku i neprevodiv doslovno na drugi jezik (npr. u našem jeziku: *vojska drumom*, *baba šumom* ili *prodavati zjake* i sl.)“.

Od riječi *frazem* analogno su nastali pojmovi: *frazeologija*, *frazeologizam*, *frazeoleksem* itd. Od riječi *idiom* su se razvili: *idiomatika*, *idiomatizam*, *idiomatski izraz*, *idiomatičnost*, i sl.

Veliki broj autora se opredjeljuje za korištenje termina *frazelozizam* (Palm, Fleischer, Burger itd.). Tanović (2000: 22) daje podatak da su se ruski lingvisti u većini slučajeva opredjeljivali za termin *frazeologizam*, pa se pretpostavlja da su se i navedeni lingvisti koji su se pozivali na već postojeća dostignuća u SSSR-u iz toga razloga odlučili za isti termin kao i lingvisti iz Istočne Evrope. Autori *Gramma-*

tike bosanskoga jezika (2000: 343) opredjeljuju se za termin *frazološki izraz*, unutar poglavlja o vrstama sintagmi navodi se da se „u vezane sintagme mogu uključiti i frazeološki izrazi“. D. Sesar (1998: 307) zagovara upotrebu termina *frazem*, objašnjavajući da je pojam *frazelogizam* preuzet od ruskih lingvisti i da „ne odgovara analognim tvorbama *fonologija-fonem*, itd, pa je kao takav neprikladan i neorganski“.

U ovom radu koristiti će se termin *frazem* jer je najbliži Burge-rovom i Fleischerovom *frazelogizmu*, a navedeni termin najviše odgovara našoj jezičnoj tvorbi (*morfem, fonem, grafem...*).

Postoji nekoliko temeljnih karakteristika *frazema*. Tanović (2000: 11) kaže da se „u savremenoj nauci o jeziku *frazemi* definiraju kao višeleksemni spojevi koji se po nizu karakteristika razlikuju od slobodnih spojeva riječi“. Burger (1982: 1) nudi sljedeću definiciju: spoj od dvije ili više riječi smatra se frazeološkom kada (1) riječi svojim sintaksičkim i semantičkim regularnostima spajanja tvore jedinicu koja nije u potpunosti objašnjiva i kada se (2) taj spoj riječi u jezičkoj zajednici koristi na sličan način kao leksem. Za Matešića (1982: VI), čijom definicijom smo se vodili u ovo radu, „frazemi su jedinice jezika značenjskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspoložuci pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičnim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici“.

Fleischer (1997: 29) smatra da je prva odlika jednog *frazema* da se radi o sintaksičkom spoju koji sadrži barem jednu autosemantičnu riječ. Osnovne osobine koje imaju *frazemi* su: idiomatičnost, semantičko-sintaksička stabilnost i leksikaliziranje i reproduciranje. Fleischer (1997: 123) i Burger (1998: 31), govoreći o semantičkoj idiomatičnosti, prave podjelu na idiomatične *frazema* (kod kojih niti jedna komponenta ne zadržava svoje doslovno značenje- npr. *dolijevati ulje na vatru*), poluidiomatične *frazeme* (kod kojih je jedna od komponenata unutar *frazema* sačuvala svoje doslovno značenje- npr. *ići kao po loju*) i neidiomatične ili *frazema* sa minimalnom idiomatičnošću (npr. *jak kao bik*).

Korpus

Korpus broji 98 *frazema*, ekscerpiranih iz djela „Omer-paša Latas“ Ive Andrića. *Frazemi* su poredani na osnovu sastavnica koje su uvidom u prikupljeni materijal frekventne (*dio tijela kao sastavnica, zoonim* i sl.). Oni *frazemi* koji se nisu mogli svrstati niti u jednu od navedenih grupa, nalaze se u skupini „Ostali *frazemi*“. Uz ekscerpirani *frazem* navodi se i broj stranice, te dio konteksta u kojem se *frazem* pojavljuje.

Popis frazema

Dio tijela kao sastavnica

- str. 10: „begovat, prvake i članove nove najuglednijih porodica **„od turskog uha“**“
- str. 10: „i da će mu, na kraju, **pogledati u leđa** kao što su u prošlosti tolikim drugim pogledali“
- str. 12: „a to da je **video leđa** i tome seraskeru i njegovoj prokletoj vojsci.“
- str. 12: „da **napari oči** ovako retkim prizorom“
- str. 13: „iznenađena i zadivljena svetina videla je, **ne verujući svojim rođenim očima**, kako mu odsjaj svetlosti predvečernjeg sunca pada na grudi...“
- str. 15: „**posmatrajući** sve to sada **drugim očima** i mereći novom merom“
- str. 31: „a skrojiti im sve tako tijesno da im dah staje i **oči iz glave skaču**“
- str. 43: „čekao priliku da to bude **u četiri oka**“
- str. 97: „pa **im krv udara u glavu i pred očima se mrači** od pomisli da se taj još udvostruči“
- str. 100: „slikar je **padao u oči** i držanjem i pojavom“
- str. 203: „sve je to **pod njegovim strogim okom**“
- str. 209: „on je **gubio sve više u očima svoje okoline**“
- str. 228: „**imao oko za** ono što drugi ne vide“
- str. 240: „A sarajevski građani koji **ispod oka**, sa strahom **posmatraju**“
- str. 18: „**lice u lice** sa devojkom koja je, otkrivena, prala ruke i hladila zažarene obraze“
- str. 46: „posunovratilo i **pokazalo svoje pravo lice**“
- str. 26: „i pozvao je sve prve ljude Bosne i Hercegovine da mu **dođu na noge** u taj grad“
- str. 286: „on **krije kao guja noge** svaku i najmanju sitnicu“
- str. 148: „kad osetimo da nam se **tle izmiče ispod nogu**“
- str. 41: „A što je glavno i najteže, **na čelu** celokupne vojske koja je došla da Bosnu kažnjava i umiruje, **stajao je** komandant koji je“
- str. 50: „sa stvarnim ženama **od krvi i mesa**“
- str. 66: „I to **mu je polazilo za rukom**“
- str. 117: „mladić je poginuo u nekoj tuči, a ona je **pošla od ruke do ruke**“
- str. 166: „a ostala je samo ona, tu, **na dohvat ruke**“
- str. 133: „Tako živi i umreće tako, **šaka jada**, gladan i žedan“
- str. 76: „jer izgleda da ovo vino sapliće noge i **razvezuje jezike**“

- str. 123: „Ima petnaest dana da mi se **na vrh glave popeo**“
- str. 227: „**Ubijen** si ti **u glavu!**“
- str. 273: „i što im se svakodnevno **o glavu obija**“
- str. 187: „**nudeći joj** iskidanim rečima **svoje srce**“
- str. 190: „Ali zato je večeras u ovoj svojoj prostranoj spavaćoj sobi **pustila srcu na volju**“
- str. 264: „da mu... **otvori srce** i kaže celu istinu o sebi“
- str. 272: „tek koliko da **olakšaju srcu**“
- str. 208: „Oseća da **mu se pod kožu uvukla misao**“
- str. 249: „Priča koja se **pronosila od usta do usta**“

Zoonim kao sastavnica

- str. 286: „on **krije kao guja noge** svaku i najmanju sitnicu“
- str. 35: „u borbi u kojoj su se oduvek **snalazili kao riba u vodi**“
- str. 86: „Opasnost ovde, to je Omer sam. Zlica i krvopija, bez srca i obraza, a pametan i vešt, i **lukav kao zmija**.“
- str. 149: „on je krenuo put nje bez razmišljanja, nagonski, **kao ptica selica**“
- str. 187: „**Napadao je kao zver**“
- str. 251: „i oštrim pokretima ustremio na „**šugave ovce**“
- str. 272: „i **poklao ih kao brave**“

Boja kao sastavnica

- str. 60: „ali major Nemet ne vlada više sobom, **sve vidi crno**“
- str. 76: „Razgara se čudna pijanka **usred bijela dana**.“
- str. 267: „i sve one **crne misli** iz ove zagušljive sobe“

„Čovjek“ / „ljudi“ kao sastavnica

- str. 18: „dobar sin i u svemu ono što se zove **čovjek na svom mestu**“
- str. 34: „svi su ga poznavali po imenu i ugledu kao **čovjeka od reči**“
- str. 80: „Kad bi ovako nasamo govorio sa uticajnim **ljudima iz naroda**“

„Pamet“ / „um“ kao sastavnica

- str. 209: „I to je ono što ga **izvodi iz pameti**“
- str. 243: „tako da se potpuno izmenio i **s uma sišao**“
- str. 250: „ispija kafe i **krčmi pamet** po ćepenicima“

Ostali frazemi

- str. 15: „posmatrajući sve to sada drugim očima i **mereći novom merom**“
- str. 31: „a skrojiti im sve tako tijesno da **im dah staje** i oči iz glave skaču“
- str. 13: „u tamnomodroj, zlatom vezenoj uniformi, vitak i **kao saliven**“
- str. 15: „od koje, **u krajnjoj liniji**, zavisi sve što čoveku u životu treba“
- str. 16: „pred narod koji je kao **živ**, privremen i veštački **zid** bio postavljen sa strane“
- str. 16: „koji je jahao na čelu povorke, i tu **stao kao ukopan**“
- str. 18: „dolazile do zaključka da je mladić „**udario na ogramu**“ i da su na njemu neke čini i vradžbine“
- str. 31: „i da ću tu vašu Bosnu, ako bude trebalo, svu **prosijati na sitna sita**, tako da se neće znati ni ko je beg ni ko je aga, i da **ni u snu nećete pomišljati** na vašu samoolju i neposlušnost“
- str. 33: „ali će seći, **paliti i žariti** gde god naiđe na otpor.“
- str. 34: „Jedni koji **biraju reči**“
- str. 49: „i **s vremena na vreme** kresne ljuta varnica na kršu“
- str. 53: „**Nigde žive duše.**“
- str. 67: „**Kupali su se u znoju** i preturali svoje karabine s ramena na rame.“
- str. 78: „a sam se vratio u Sarajevo i **pustio glas** da se sprema da tu prezimi“
- str. 83: „da takav čovek nema **nikom da polaže račun** ni o broju skinutih glava ni o sumama utrošenih dukata“.
- str. 84: „Oni su govorili, čak i nepitani, i **jedan drugom upadali u reč.**“
- str. 94: „I sad, tako **uhvaćen u koštac sa nekim nevidljivim protivnikom**, kao jedno telo“
- str. 98: „Što je više **zalazio u godine**, sve je manje čitao“
- str. 98: „To mu je **dizalo cenu** u očima dućandžija i majstora i **stvaralo glas** mudrog čovjeka.“
- str. 103: „učio se vještini kako se **živi od hljeba i vode**“
- str. 103: „**Na piću je bio tako slab** da mu se već od čaše fraskatija zanosila glava“
- str. 111: „dok potpuno ne otvrdneš i dok ne **pohvataš sve konce i paši i okolini**“
- str. 113: „kad bi **imao posla sa sebi ravnima**“
- str. 114: „i složenim zadacima Ahmetaga je još nekako **izlazio na kraj**“
- str. 116: „A već tolikim drugima, **ni krivim ni dužnim**“

- str. 124: „nije mogo **u zemlju propasti**“
- str. 126: „Paša je tražio da odmah **pređu na stvar.**“
- str. 134: „Paša je opet stajao pored stola, **prav kao sveća**, i odsečno izdavao naređenja“
- str. 140: „**leti kao strela** koju si odapeo i koja ide pravo put cilja.“
- str. 142: „u njemu se **kap po kap** sakuplja volja za otporom.“
- str. 144: „učitelj je govorio da **bi bilo bogu plakati** kad bi“
- str. 147: „udarac koji **dovodi sve u pitanje**“
- str. 175: „koja mu ni po čemu **nije bila par ni prilika**“
- str. 188: „Ona joj je **očitala dugu pridiku**“
- str. 188: „jer svi oni **misle samo na jedno**“
- str. 214: „čas nečujno čas **na sav glas**“
- str. 217: „kao planina koju, **po cenu života**, valja ili preći ili zaobići“
- str. 219: „koja **neće da čuje za njega**“
- str. 232: „u golo i tvrdo **slovo zakona**“
- str. 236: „već je potamnela i **usukana kao usedlica**“
- str. 251: „da je svake nedelje **puna kao šip**“
- str. 258: „**Gleda ga s visoka** kao retku i smešnu životinju“
- str. 270: „Nikad ovaj svet nije bio **brz na reči**“
- str. 279: „On im je **oduzimao dah**“

Popis frazema u korpusu

SASTAVNICA		BROJ FRAZEMA
Dio tijela kao sastavnica frazema	oko	11
	glava	4
	srce	
	noga	3
	ruka	
	leđa	2
	lice	
	uho	1
	čelo	
	krv	
	šaka	
	jezik	
	koža	
	usta	
UKUPNO	36	
Zoonim kao sastavnica frazema	guja	1
	riba	
	zmija	
	ptica	
	zvijer	
	ovca	
	brav	
	UKUPNO	7

Boja kao sastavnica frazema	crna	2
	bijela	1
	UKUPNO	3
„Čovjek“ / „ljudi“ kao sastavnica frazema	čovjek	2
	ljudi	1
	UKUPNO	3
„Pamet“ / „um“ kao sastavnica frazema	pamet	2
	um	1
	UKUPNO	3
Ostali frazemi	UKUPNO	46
U K U P N O		98

Unutar prikupljenog korpusa skupina koja kao sastavnicu ima dio tijela broji 36 frazema, što je 37 % od ukupnog broja frazema. Slijedi skupina sa zoonimom kao svojom sastavnicom sa sedam frazema, što je 7%. Na frazeme sa sastavnicom „boja“, „čovjek/ljudi“, „pamet/um“ otpada devet frazema ili 9%. Ostali frazemi, njih 46, čine 47 % od ukupnog broja.

Zastupljenost frazema prikupljenih iz djela „Omer-paša Latas“ provjerena je u trenutno jedinjoj zbirci frazema na bosanskom jeziku *Bosanska sehara* Z. Lukića, te u *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* J. Matešića. Od 98 ekscerpiranih frazema 62% nije zabilježeno u *Bosanskoj sehari*. Radi se, uglavnom, o glagolskim frazemima (48%), kao npr. *doći nekom na noge, paliti i žariti* i sl. Od 98 frazema iz djela „Omer-paša Latas“ tek njih 14 (14%) nije zabilježeno u frazeološkom rječniku J. Matešića, s tim da se pojedini frazemi, kao npr. *poklati nekog kao brave*, posmatraju kao modifikacije (Burger, 1998: 27; Fleischer, 1997: 65) ili varijante (Fleischer, 1997: 205.207) frazema koje navodi Matešić (1982: 772), npr. *zaklati koga kao pile, zaklati koga kao vrapca, zaklati koga kao masnu patku*. Isti je slučaj sa frazemom *očitati kome dugu pridiku* koji se tretira kao varijanta Matešićevog (1982: 406) frazema *očitati komu prodiku (prodike)*. Usmenim anketiranjem 50 govornika bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika utvrđeno je da su ispitanicima samo tri frazema iz eks-

cerpiranog korpusa nepoznata. To su frazemi: *usukan kao usedelica, od turskog uha i udariti na ogramu*¹ koji se, s obzirom na manji indeks frekvencije, a bogatu ekspresiju i naglašenu stilsku boju, svrstavaju u autorske frazeme (Tanović, 2000: 92-96). Ispitanici su poznavali značenje frazema *krčmiti pamet, biti ubijen u glavu i očitati kome dugu pridiku*, međutim, svi ispitanici tvrde da ne koriste navedene frazeme, nego bi umjesto *krčmiti nekom pamet* koristili *soliti nekom pamet*, te bi umjesto *biti ubijen u glavu* rekli *biti udaren u glavu*, umjesto *očitati kome pridiku* u 99% slučajeva bi koristili *držati kome pridiku* ili *očitati kome bukvicu*. Kod frazema *krčmiti nekom pamet* treba naglasiti da u *Rječniku bosanskog jezika nije* zabilježen glagol „krčmiti“, te se sastavnica „krčmiti“ može posmatrati kao unikatna komponenta² prisutna samo u navedenom frazemu. Rezultati do kojih se došlo prilikom anketiranja govornika bosanskog jezika pokazuju da frazem *lukav kao zmija* koji koristi I. Andrić razumiju svi ispitanici, međutim svih 50 ispitanika upotrijebili bi frazem *lukav kao lisica* koji je zabilježen i u *Bosanskoj sehari* i u frazeološkom rječniku J. Matešića.

Zaključno se može reći da su frazemi prikupljeni iz djela „Omer-paša Latas“ I. Andrića poznati i frekventni. Međutim, činjenica da 62% od prikupljenih frazema nije zabilježeno u zbirci *Bosanska sehara* ukazuje na potrebu novih analiza i istraživanja iz oblasti bosanske frazeologije, u smislu izrade frazeoloških rječnika.

Tipovi frazeoloških struktura u djelu Omer-paša Latas

Kako bi se dobio što svestraniji pristup pri analizi tipova frazeoloških struktura u ovom radu, prvo je istraženo koje su to frazeološke strukture zastupljene u frazemima iz djela „Omer-paša Latas“. Preuzeta je Fleischerova podjela. Razlog tome je Fleischerovo vrlo temeljito i opširno bavljenje ovom tematikom. Fleischer ove strukturne tipove izdvaja na osnovu kriterija unutrašnje strukture frazema, pa tako pravi razliku između okamenjenih predikativnih konstrukcija (1997: 99-100), komparativnih frazema (1997: 103-106) i paralelizama (1997: 106-109). Okamenjene predikativne konstrukcije su spojevi riječi koji su stabilni u leksičkom aspektu, ali dozvoljavaju varijacije u komunikativno-gramatičkom aspektu (npr. *nekom udara krv u glavu*). Kom-

¹ Ovdje treba naglasiti da je svim ispitanicima bio poznat glagol tur. porijekla „ogra-jisati“ sa značenjem „nagaziti na čini ili džinsko kolo“.

² *Unikatne komponente*: riječi koje se pojavljuju samo u datom frazemu, nikada izvan njega, npr. *wie auf dem Präsen tierteller sitzen* „biti izložen pogledima sviju“; *klipp und klar* „sasvim jasno“; *seit alters* „odvajkada“; *očitati komu bukvicu*; *ne vrijediti ni pišiva boba*. (Fleischer, 1997: 37-46)

parativni frazemi se kao poređenje vežu za neki slobodni element rečenice (npr. *poklati nekoga kao brave*). Paralelizmi ili frazeološki parovi riječi imaju karakterističnu strukturu: obično dvije riječi iste vrste, povezane određenim veznikom ili prepozicijom (npr. *s vremena na vrijeme*). Iako je, kako je već naglašeno, Fleischerova podjela temeljita, određeni broj frazema nije se mogao svrstati niti u jedan od navedenih strukturnih tipova. Frazeme koji se nisu mogli svrstati niti u jedan od navedenih strukturnih tipova na osnovu kriterija unutrašnje strukture svrstani su u nepredikatne glagolske frazeme, pri čemu se uzimila u obzir kombinacija sintaktičkih struktura sa kriterijem referencijalne funkcije. Preostali frazemi koji se nisu mogli pridružiti niti jednoj od navedenih frazeoloških struktura svrstani su u skupinu „nesvrstani frazemi“. Takvi, nesvrstani frazemi, su se jedino mogli svrstati prema morfo-sintaktičkom kriteriju. Na osnovu tog kriterija unutar nesvrstanih frazema dobijaju se: imenički, pridjevski i priloški frazemi.

U skupini frazema sa dijelom tijela kao svojom sastavnicom najzastupljenija frazeološka struktura su nepredikatni glagolski frazemi sa 20 primjera (npr. *pogledati nekom u leđa, napaniti oči, razvezati jezik* itd.). Slijede okamenjene predikativne konstrukcije (npr. *nekom iskaču oči iz glave, nekom udara krv u glavu, nekom se mračni pred očima*) sa šest frazema. Slijede paralelizmi sa tri primjera (*lice u lice, od ruke do ruke, od usta do usta*). Ostali frazemi, njih šest, se pridružuju skupini „nesvrstanih“ frazema (npr. *u četiri oka, šaka jada*), te jedan komparativni frazem (*kriti nešto kao guja noge*).

U skupini frazema sa zoonimom kao svojom sastavnom komponentom najzastupljeniji su komparativni frazemi (*lukav kao zmija, snalaziti se kao riba u vodi*) sa šest primjera od ukupno sedam. Jedan primjer (*šugava ovca*) se ubraja u „nesvrstane“ frazeme.

Frazemi sa bojom kao komponentom broje tri frazema. Frazem *vidjeti sve crno* se svrstava u frazeološku strukturu nepredikatnih glagolskih frazema, dok se preostala dva frazema (*usred bijela dana, crne misli*) pridružuju nesvrstanim frazemima. Skupina sa komponentom „čovjek“/„ljudi“ broji tri frazema koji se ubrajaju u nesvrstane frazeme (*čovjek na svom mjestu, čovjek od riječi, ljudi iz naroda*). Frazemi sa sastavnicom „pamet“/„um“ također broje tri frazema od kojih se jedan (*nekog nešto izvodi iz pameti*) svrstava u okamenjene predikativne konstrukcije, a preostala dva (*sići s uma, krčmiti pamet*) u nepredikatne glagolske frazeme.

U skupini ostalih frazema frazeološka struktura koja je najzastupljenija su nepredikatni glagolski frazemi sa 26 primjera (*mjeriti nešto novom mjerom, udariti na ogramu, birati riječi*). Na drugom mjestu su komparativni frazemi sa šest frazema (npr. *biti kao saliven, stati kao ukopan, puna kao šip*). Slijede okamenjene predikativne konstrukcije sa

tri frazema (*nekom staje dah, negdje nema žive duše, nešto je bogu plakati*), kao i paralelizmi sa tri frazema (*ni kriv ni dužan, kap po kap, ni slika / par ni prilika*). Preostalih sedam frazema nisu se mogli pridružiti niti jednoj frazeološkoj strukturi, te su svrstani u grupu nesvrstanih frazema (*živi zid, s vremena na vrijeme*).

Zastupljenost frazeoloških struktura unutar korpusa frazema iz djela *Omer-paša Latas*

SASTAVNICE	FRAZEOLŠKE STRUKTURE				
	Okamenjene predikativne konstrukcije	Nepredikatni glagolski frazemi	Komparativni frazemi	Paralelizmi	Nesvrstani frazemi
Dio tijela kao sastavnica frazema	6	20	1	3	6
Zoonim kao sastavnica frazema	/	/	6	/	1
Boja kao sastavnica frazema	/	1	/	/	2
„Čovjek“ / „ljudi“ kao sastavnica frazema	/	/	/	/	3
„Pamet“ / „um“ kao sastavnica frazema	1	2	/	/	/
Ostali frazemi	3	26	6	3	7
UKUPNO	10 (10%)	50 (52%)	13 (13%)	6 (6%)	19 (19%)

Tipologija frazeoloških ekvivalenata u djelu „Omer-paša Latas“ i njihovih prijevoda na njemački jezik

U ovom dijelu rada će se sprovesti analiza ekvivalenata frazema u djelu „Omer-paša Latas“ Ive Andrića i njihovih prijevoda na njemački jezik. Odabrani korpus podijelit će se u tri skupine, vodeći se kriterijem podudarnosti između slike i značenja frazema dva kontrativna jezika. Dobrovol'skij (1988: 58), vodeći se navedenim kriterijem, dijeli ekvivalente u tri skupine. U prvoj skupini se nalaze frazemi koji imaju istu sliku i značenje, tj. oni su apsolutni ekvivalenti, npr. *biti (izgledati) kao saliven-wie gegossen sein (aussehen)*. Drugoj sku-

pini pripada parcijalna ekvivalencija koja podrazumijeva frazeme sa različitom slikom, a istim značenjem ili frazeme sa istom slikom, a različitim značenjem. Frazeme sa istom slikom, a različitim značenjem Burger (1998:200) naziva „faux amis“ ili „lažni prijatelji“ (*falsche Freunde*). To su spojevi kod kojih postoji formalna ekvivalencija, ali ne i značenjska. Takvi izrazi su prema Burgeru u kontrastivnoj frazeologiji česti, dok su izrazi „faux amis“ među varijetetima njemačkog jezika rijetki. Hrustić (2001:67) navodi primjere *sich an die Brust schlagen* i *busati se u grudi* kao „lažne prijatelje“, gdje ova dva frazema formalno odgovaraju jedan drugom, međutim značenjski se razlikuju (*sich an die Brust schlagen* znači „osjećati kakanje, priznati grešku“, a *busati se u grudi* „razmetati se, hvaliti se nečim, nametljivo isticati svoje zasluge“). Frazemi istog značenja između kojih postoji i najmanja nepodudarnost u slici, tretirat će se kao frazemi sa istim značenjem, a različitom slikom. Te razlike mogu biti morfosintaktičke, leksičke, te morfosintaktiče i leksičke, npr. *stati kao ukopan – wie angewurzelt stehen bleiben*. U četvrtu skupinu bit će uvršteni frazemi koji unutar prikupljenog korpusa nemaju frazeološkog ekvivalenta među prijevodima, npr. *pogledati nekom u leđa – „jmdn. davonziehen sehen“*, *polaztiti (nekom) za rukom – „gelingen“*.

Sljedeći frazemi iz djela „Omer-paša Latas“ ukazuju na potpunu frazeološku ekvivalentnost sa prijevodom na njemački jezik: *biti (izgledati) kao saliven – wie gegossen sein (aussehen)*³; *posmatrati (gledati) nekog / nešto drugim očima – jmdn. / etw.mit anderen Augen sehen; mjeriti nešto novom mjerom – etwas mit neuem Maß messen*⁴; *ni u snu*

³ Rječnici (Matešićev i Duden 11) kao i ispitanici poznaju samo izraz *stajati / pristajati kao saliven – wie angegossen sitzen / passen* koji se odnose na neki odjevni predmet, ali im je nepoznat Andrićev *biti (izgledati) kao saliven*, iako ga razumiju, čime se opisuje čovjekov izgled. Ovaj frazem mogao bi se posmatrati i kao krilatica.

⁴ Matešićev *Frazeološki rječnik* ne poznaje frazem *mjeriti novom mjerom*, samo *mjeriti istim rifom* „jednako postupati“ – Imenica „rif“ nije zabilježena u *Rječniku bosanskog jezika*, tako da se može posmatrati kao unikatna komponenta navedenog frazema – i *mjeriti istim (jednim, jednakim) aršinom* „jednako suditi, postupati“. Duden 11, također, ne bilježi prijevod *etw.mit neuem Maß messen*, ali bilježi *etw.mit zweierlei Maß messen* „ne biti objektivan; ne mjeriti istom mjerom“. Kod frazema u korpusu *mjeriti novom mjerom* možemo govoriti o frazeološkoj varijanti ili modifikaciji. Lingvisti u posljednje vrijeme ističu kako su frazemi varijabilniji nego što se to prije mislilo. Dokaz ovoj tvrdnji je svakodnevna upotreba jezika u komunikaciji. Tu nailazimo na odstupanja od oblika frazema koji su navedeni u rječniku. Upitnik, koji je sproveo Barz (1995), kako navodi Burger (1998: 27), gdje se tražilo od ispitanika da popune prazna mjesta odgovarajućim frazemom, je pokazao individualnu varijabilnost. Od pedeset frazema, samo su se kod četiri navodili oni frazemi koji su zabilježeni u rječnicima, kod 46 praznina ispitanici su pravili spontane varijante. Burger (1998:27-29) uz varijacije obrađuje i *modifikacije* koje predstavljaju

(ne) misliti / pomisliti – *nicht im Traum (einfallen / denken)*; paliti i žariti – *sengen und brennen*; birati riječi – *Worte wählen*; stajati na vrhu – *an der Spitze stehen*; u četiri oka – *unter vier Augen*; pokazati svoje pravo lice – *sein wahres Gesicht zeigen*; s vremena na vrijeme – *von Zeit zu Zeit*; od krivi i mesa – *von Fleisch und Blut*; negdje nema žive duše – *irgendwo ist keine lebende Seele*; vidjeti sve crno – *alles schwarz sehen*; razvezati jezik – *die Zunge lösen*; ljudi iz naroda – *Leute aus dem Volk*⁵; upasti nekom u riječ – *jmdm.ins Wort fallen*; lukav kao zmija – *listig wie eine Schlange*⁶; nekom udara krv u glavu – *jmdm.schießt das Blut in den kopf*; poći od ruke do ruke – *von Hand zu Hand gehen*; letjeti kao strijela – *wie ein Pfeil fliegen*; kap po kap – *Tropfen um Tropfen*; dovesti nešto u pitanje – *etwas in Frage stellen*; nekom izmiče / klizi tlo ispod nogu – *jmdm.gleitet der Boden unter den Füßen weg*; kao ptica selica – *wei ein Zugvogel*; nuditi nekom svoje srce – *jmdm.sein Herz bieten*; misliti samo na jedno – *denken nur an das eine*; uvući se nekom pod kožu – *jmdm.unter die Haut gehen*; gubiti u nečijim očima – *in jmds.Augen verlieren*; po cijenu života – *um den Preis des Lebens*; imati oko za nešto – *ein Auge für etwas haben*; slovo zakona – *Wort des Gesetzes*; šugave ovce – *räudige Schafe*; gladati nekog s visoka – *jmdn.von oben herab lecken*; otvoriti srce – *das Herz auf tun*; crne misli – *schwarze Gedanken*; olakšati srce – *das Herz erleichtern*; poklati nekog kao brave – *jmdn.wei Hammel abschlachten*; oduzimati nekom dah – *jmdm.den Atem nehmen*; kriti nešto kao guja noge – *etwas wie die Natter ihre Beine verbergen*⁷.

Frazema u djelu „Omer-paša Latas“ i njegovom prijevodu na njemački jezik sa istom slikom, a drugim značenjem je vrlo malo, tek jedan frazem, *napariti oči (nečim)* „uživati u nekom prizoru“ – *die Augen aufsperrn* „biti oprezan“.

prigodnu izmjenu frazema. Svrha ove izmjene je da se postigne određeni efekat u tekstu.

⁵ Frazeološki i opći rječnici njemačkog jezika ne bilježe frazem *Leute aus dem Volk*. Međutim, veliki broj tekstova na internetskim stranicama pokazuje da je navedeni frazem frekventan i prisutan u njemačkom jeziku, npr. „Euro: **Leute aus dem Volk wollte ich nicht malen**“(...)“ na <http://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/euro-leute-aus-dem-volk-wollte-ich-nicht-malen/252524.html>, od 11. 10. 2011.

⁶ Kako frazeološki i opći rječnici u bosanskom jeziku, tako i rječnici njemačkog jezika, ne bilježe komparativni frazem *lukav kao zmija*. U oba jezika lukavost se veže za zoonim „lisica“. Ovaj frazem možemo posmatrati kao Andrićevu varijantu ili modifikaciju frazema *lukav kao lisica*.

⁷ Ne bilježe niti rječnici, niti internetski izvori frazem *etwas verbergen wie die Natter ihre Beine* koji je potpuni prijevodni ekvivalent frazemu *kriti nešto kao guja noge*.

Frazemi koji imaju različitu sliku, a isto značenje su zastupljeni u djelu „Omer-paša Latas“ i njegovom prijevodu na njemački jezik. Ponekad je samo jedna komponenta različita, npr. imenica (*od turskog uha – von türkischer Art*⁸ uho/Art „1 narav, priroda, ćud; 2 način; 3 lijepo ponašanje; 4 vrsta, biol.vrsta, rod.; u krajnjoj liniji – *letzten Endes; preći na stvar – ans Werk gehen; šaka jada – Häufchen Elend; napadati kao zvijer – wie ein Raubtier anfallen*), imenica + prijedlog (*biti ubijen u glavu – jmds. Verstand ist umgebracht*), pridjev (*ne vjerovati svojim rođenim očima – seinen (eigenen) Augen nicht trauen rođenim / eigenen „vlastitim“; usred bijela dana – am hellichten Tag*), broj (jednina / množina) (*živi zid – lebendige Mauern*⁹ zid/Mauern „zidovi“), prijedlog (*brz na riječi – rasch mit dem Wort*), prijedlog + pridjev (*na sav glas – mit voller Stimme*), galgolski pridjev trpni (*stati kao ukopan – wie angewurzelt stehen bleiben ukopan / angewurzelt „ukorijenjen; kao neko ko je pustio korijene“*), glagol (*udariti na ogramu – in den Bann geraten; nekom staje dah – jmdm. die Luft abdrehen / abdrücken / abschnüren; nekom iskaču oči iz glave – jmdm. drückt es die Augen aus dem Kopf; snalaziti se kao riba u vodi – sich fühlen wie der Fisch im Wasser*¹⁰; *prenositi od usta do usta – von Mund zu Mund gehen*), aktiv / pasiv (*kupati se u znoju – in Schweiß gebadet sein; propasti u zemlju – in die Erde gerutscht sein*), jedna vrsta riječi iskazana dvjema ili nekom drugom (*polagati nekom račun – jmdm. (keine) Rechenschaft schuldig sein; stvarati glas – jmdm. den Ruf bringen; na dohvat ruke – zum Fassen nahe*), različit redoslijed riječi (*živjeti od hljeba i vode – von Wasser und Brot leben*), proširenje / redukcija frazema (*pohvatati sve konce – alle Fäden in der Hand haben / halten; ne htjeti ni čuti za koga – nichts von jmdm. hören wollen; usukana kao usidjelica – schrumpelig wie eine verfrühte alte Jungfer*), potpuno drugačija struktura frazema u prijevodu (*popeti se nekom na*

⁸ „(...) Die Herrschaft der Griechen war **von türkischer Art**. Sie schienen die Corsen als eine Heerde von Wilden anzusehn: sie belasteten sie mit unerschwinglichen Abgaben und zwangen sie um die Geldsummen aufzubringen selbst ihre Kinder zu verkaufen. Es beginnt nun für Corsica die Zeit unablässiger Kämpfe um die Freiheit des vaterländischen Bodens. (...)“ Ferdinand Gregorovius: Corsica-Kapitel4 <http://gutenberg.spiegel.de/buch/2412/4>, 09. 10. 2011.

⁹ „(...) und vor den nahegelegenen Hotels werden täglich 30 000 Polizisten **'lebende Mauern'** bilden (...)“ Der Spiegel <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-40349481.html>, 9. 10. 2011. Iako rječnici ne bilježe frazem *lebendige Mauern*, navedeni frazem koji je prijevodni ekvivalent Andrićevom *živi zid* postoji.

¹⁰ Razlika je u leksemi „snalaziti se“ koja se u njemačkom frazemu prevodi glagolom „osjećati se“. Treba naglasiti da *Frazeološki rječnik* J.Matešića (1982:569) samo bilježi frazem *osjećati se kao riba u vodi*. Dakle, Andrićev *snalaziti se kao riba u vodi* može se posmatrati kao modifikacija frazema *osjećati se kao riba u vodi*.

vrh glave – jmdm.auf die Nerven fallen; nešto je bogu plakati – ein Jammer sein; pod nečijim strogim okom – jmds.strenger Blick wacht; izvoditi nekoga iz pameti – jmdm.den Verstand trüben; sići s uma – den Verstand verlieren; nekom se nešto obija o gavu – mit der Nase auf etw.stoßen); sintagma prevedena složenicom (prolaziti kroz iglene uši – durchs Nadelöhr gehen), sintagma prevedena imenicom (očitati nekom dugu pridiku – jmdm.die Leviten lesen), prijedložni izraz u akuzativu preveden imenicom u akuzativu (pustiti srcu na volju – seinem Herzen Luft machen), poredbena čestica sa imenicom se zamjenjuje participom perfekta (puna kao šip – gestopft voll).

Frazemi iz djela „Omer-paša Latas“ koji nisu prevedeni frazedom na njemački jezik su: *pogledati nekom u leđa – „jmdn. Davonziehen sehen“ („gledati nekog kako odlazi“); čovjek na svom mjestu – „ein tüchtiger junger Mann“ („vrijedan, mlad čovjek“); lice u lice – „unmittelbar“ („neposredno“); doći nekom na noge – „auf jmds. Geheiß persönlich vor jmdm.erscheinen“ („pojavititi se lično pred kim“)¹¹; prosijati na sitna sita – kurz und klein schlagen „sve razlupati, sve porazbijati“; čovjek od riječi – „Ehrenmann“ („karakteran čovjek“) (Iako Duden 11 (2002:506) bilježi frazem *ein Mann von Wort* koji u potpunosti odgovara, i značenjski i strukturno, frazemu *čovjek od riječi*); polaziti (nekom) za rukom – „gelingen“ („uspijevati“) (Iako u njemačkom jeziku postoji potupuni ekvivalent *von der Hand gehen*); pustiti glas – „das Gerücht verbreiten lassen“ („širiti vijest / glas“); uhvatiti se u koštac s nekim / nečim – „verbissen ringend mit jemandem“ („voditi oštru borbu s nekim / nečim“); nekom se mračiti pred očima – „jmdm. schwindelt“ („gubiti svijest“); zalaziti u godine – „älter werden“ („stariti“); dizati nekom cijenu – „jmdm.den Wert heben“ („nekom podići vrijednost“); padati u očima – „auffallen“ („privlačiti pažnju“); biti slab na piću – „das Trinken schlecht vertragen“ („teško podnositi piće“); imati posla s nekim – „mit jmdm.zu tun haben“ („imati s nekim kakav kontakt“); izaći na kraj – „zurecht kommen“ („snalaziti se“); ni kriv ni dužan – „Unbeteiligte und Schuldlose“ („neko ko ne sudjeluje i ko je nevin“); prav kao svijeća – „kerzengerade“; ni slika ni prilika – „passte in keiner Weise“ („ni slični po izgledu“); posmatrati ispod oka – „nach jmdm. schielen“ („nekog znatiželjno posmatrati“); krčmiti pamet – „mit Weisheit hausieren“ („uokolo se hvaliti mu-*

¹¹ U Anićevom rječniku (2003: 880) frazem *doći nekom pred/na noge* ima značenje „ponizno se pojaviti pred kim, ponizno se najaviti u audijenciji, dati pobudu za neki sastanak i sl.onom ko ne zaslužuje takvu počast“. Prilikom prevođenja je izostavljena ova, vrlo bitna, priloška odredba za način, „ponizno“.

drostima“); *vidjeti nekom leđa* – „jmdm.als Letztes den Rücken sehen“¹² („vidjeti nekom na kraju samo leđa“).

Tipologija frazeoloških ekvivalenata na prikupljenom korpusu

Skupina	Broj frazema
1. Potpuni ekvivalenti	39 (40%)
2. Frazemi sa istom slikom a različitim značenjem	1 (1%)
3. Frazemi sa različitom slikom a istim značenjem	36 (37%)
4. Frazemi bez frazeološkog ekvivalenta	22 (22%)
UKUPNO	98 (100%)

Zaključak

Ovaj rad se bavio utvrđivanjem frazeoloških struktura u korpusu koji je ekscerpiran iz Andrićevog djela „Omer-paša Latas“, te analizom tipologije frazeoloških ekvivalenata u navedenom djelu i njihovih prijevoda na njemački jezik. Najzastupljenija frazeološka struktura su nepredikatni glagolski frazemi koji čine 52% od ukupnog broja frazema. Slijede komparativni frazemi (13%), te okamenjene predikativne konstrukcije (10%). Od ukupno 98 frazema, koliko ih je pronađeno u djelu „Omer-paša Latas“, 39 izraza su potpuni ekvivalenti, što čini 40% od ukupnog broja sakupljenih frazema. Na drugom mjestu su frazemi sa istim značenjem, a različitom slikom. Takvih frazema je 36, što je 37% od ukupnog broja. Na trećem mjestu su frazemi koji u prijevodu nemaju ekvivalenta, njih 22 (22%), dok je samo jedan frazem iz skupine frazema sa istom slikom, a različitim značenjem, što čini tek 1% od ukupnog broja ekscerpiranih frazema. Može se zaključiti da su frazemi, s obzirom na 98 sakupljenih izraza, frekventne jedinice u Andrićevom opusu, te da se one, uglavnom (77%), prevode frazemima i na njemački jezik.

¹² U njemačkom jeziku izraz „jmdm. als letztes den Rücken sehen“ nije frazem, te se ne može govoriti o konotativnom značenju.

Bibliografija

Izvori

1. Andrić, Ivo: *Omer-paša Latas*, Svjetlost, Sarajevo, 1976.
2. Andrić, Ivo: *Omer-Pascha Latas: Der Marschall des Sultans*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt, 2002.

Literatura

1. Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1994.
2. Barz, Irmhild: *Probleme der phraseologischen Motivation*, U: *Deutsch als Fremdsprache* 23 (1986), 321–326, 1986.
3. Burger, Harald: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1998.
4. Čedić, Ibrahim ... (et al.): *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo, 2007.
5. Dobrovol'skij, Dmitrij/Piirainen, Elisabeth: *Symbole in Sprache und Kultur, Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive*, Brockmeyer, Bochum, 2002.
6. Dobrovl'skij, Dmitrij: *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik. Linguistische Studien*, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1998.
7. Duden: *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*, Dudenverlag, Mannheim / Leipzig / Zürich, 2002.
8. Fleischer, Wolfgang: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1997.
9. Hrustić, Meliha: *Kontrastivna analiza frazeoloških izraza sa komponentom „Kopf“/„Glava“ u njemačkom i b/h/s jeziku*, Tuzla, 2001.
10. Jahić, Dževad: *Rječnik bosanskog jezika*, „Sejtarija“, Sarajevo, 2010.
11. Jahić, Dževad... (et al.): *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
12. Klaić, Bratoljub: *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983.
13. Lukić, Zlatko: *Bosanska sehara: poslovice, izreke i fraze u BiH*, Šahinpašić, Sarajevo, 2005.

14. Matešić, Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
15. Palm, Christine: *Phraseologie. Eine Einführung*, Tübingen, 1995.
16. Sesar, Dubravka: *O mjestu i ulozi krilatica u frazeološkim rječnicima*, *Filologija*, 30–31, Zagreb, 305–312, 1998.
17. Tanović, Ilijas: *Frazeologija bosanskog jezika*, Dom štampe, Zenica, 2000.
18. Turk, Marija: Naznake o podrijetlu frazema, *Fluminensia* br. 1–2, VI, Rijeka, str. 37–47, 1994.

Internetski izvori

<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-40349481.html>, od 9. 10. 2011.

<http://gutenberg.spiegel.de/buch/2412/4>, od 9. 10. 2011.

<http://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/euro-leute-aus-dem-volk-wollte-ich-nicht-malen/252524.html>, od 11. 10. 2011.

STRUCTURAL TYPOLOGY OF PHRASEMES IN *OMER-PAŠA LATAS* BY IVO ANDRIĆ AND THEIR GERMAN EQUIVALENTS

Resume

This paper deals with an analysis of phrasemes in Ivo Andrić's *Omer-paša Latas*. The first part of the paper gives the types of phraseological structures, where it is shown that the most frequent ones are "non-predicate verb phrasemes" that account for 52% of the total number of the phrasemes. The second part of the paper deals with the typology of phraseological equivalents in the aforementioned novel and their translations into German. The results show that the phrasemes, having in mind 98 found expressions, are frequent units in Andrić's body of work, and that they, some 77%, are translated as phrasemes into German as well.

Key words: phraseme, phraseology, contrasting, phraseological structure, equivalent typology, phraseological equivalent.